

נשבע לבטל מצוה (שבועות כד)

גליון 457

במשנה בדף כב: מבואר דהנשבע שלא יאכל ואכל אוכלין שאינן ראויין פטור. ואם נשבע שלא יאכל ואכל נבילות וטריפות חייב, ור' שמעון פוטר. ובדף כג: מק' הגמ' מאי שנא רישא דפטור ומאי שנא סיפא דחייב. ופירש ר' יוחנן דאיירי בכולל דברים המותרין עם דברים האסורין. ופירש"י (בד"ה בכולל) שפירש ואמר שבועה שלא אוכל נבילות ושחוטות, עכ"ל. ומיגו דחייל אשחוטות חייל נמי אנבילות.

ובדף כד: מק' הגמ' לר' יוחנן בשלמא לאו משכחת לה אלא הן היכי משכחת לה. ופירש"י (בד"ה בשלמא לר"ל) דקיימא לן אין קרבן שבועה בא אלא א"כ אתה מוצא בה לאו והן דכתיב להרע או להיטיב, עכ"ל. ואי איירי שנשבע שלא יאכל שחוטות ונבילות, הרי לא משכחת לה בהן, דהא אם נשבע שיאכל נבילות ושחוטות מי משכחת לה דתיחול אנבילות ולבטל שבועת הר סיני.

מבואר דשבועה לבטל מצוה אינה חלה ואפילו בכולל, דלא אמרינן דמיגו דחייל אשחוטות תחול אנבילה דלא שייך שבועה לבטל מצוה, לאכול נבילות.

ובתוס' (בד"ה אלא הן וכו') וקשה לריצב"א דתני בירושלמי שבועה שלא אוכל מצה ואכל מצה בלילי פסח חייב, אלמא דבאיסור כולל (שכלל גם מצה של רשות) חיילא שבועה לבטל את המצוה. ותירץ דהכא דוקא לא חיילא שבועה משום שהזכיר נבילה ונשבע עליה לאוכלה אבל התם דלא מדכר פסח חיילא עליה שבועה. ור"י מפרש דודאי שב ואל תעשה כדאיירי הכא לא חיילא דקאמר שבועה שאוכל ולא אכל אבל התם בנשבע שלא לאכול דאכל דהוי קום עשה ודאי חיילא.

הריצב"א חילק בין אם הזכיר נבילה או לא, והר"י חילק בין קום ועשה או לא. וצ"ב בחילוקים אלה. מאידך, בבעל המאור (דף יב: לדפי הרי"ף) כתב שאין הלכה כירושלמי שהוא סותר גמרא דילן דקיי"ל שאין שבועה חלה באיסור כולל לבטל את המצוה דהכין אמרינן לעיל בגמ' (בסוגיא בדף כד). בשלמא לר"ל היינו דמשכחת לה בלאו והן אלא לר' יוחנן וכו' הן היכי משכחת לה כלומר מאחר שהוא לבטל את המצוה היאך תחול שבועתו. הרי שלא ס"ל חילוקים הנ"ל אלא יש בזה מחלוקת בבלי וירושלמי.

והרמב"ן (במלחמות שם) ביאר שאין סתירה בין הסוגיות דהשבועה חלה ואסור לעבור על השבועה אבל אין בו חיוב קרבן. ולכן הירושלמי אומרת שאסור לו לאכול מצה, והבבלי אומר דליתא בלאו והן ולכן אין חיוב קרבן אם יעבור על שבועתו.

והנה בביאור שיטת הריצב"א כתב בקובץ הערות (סי' לד אות ד) דלבטל מצוה לא מהני טעמא דמיגו אלא דבאומר סתם לא אוכל מצה כיון דע"כ חלה השבועה משום שאר ימות השנה א"כ נאסר ממילא גם בליל פסח משא"כ בפירש שלא אוכל בליל פסח ובכל הימים, לא שייך לומר שיאסר ממילא בליל פסח דזה אינו דהא שפיר אפשר למיפלגינהו מהדדי דהאיסור של ליל פסח אינו בא מכח האיסור של כל ימי השנה אלא הוא איסור מצד עצמו משא"כ באומר סתם לא אוכל אין האיסור משום ליל פסח אלא משום דלא גרע משאר לילות.

והיינו דשבועה אינה חלה ע"י כולל לבטל מצוה ולכן אם הזכיר אכילת מצה בליל הפסח וקבע שיאסר בפני עצמו אין השבועה יכולה לחול עליה אבל באומר סתם שאז השבועה חלה על הכל, ממילא גם מצת מצוה בכלל כי אין איסורה מצד עצמה אלא כחלק מן הכלל. ויוצא שחלות השבועה תלויה באמירה שלו ולכן אם הזכיר נבילה הרי אם תחול עליה השבועה יוצא שחלה לבטל מצוה אבל כשאומר סתם החלות היא על הכל ומצות מצוה נאסרת כחלק מאותה שבועה הכוללת.

והנה ברמב"ם (פ"ה שבועות הי"ח) כתב נשבע שלא יאכל מצה שנה או שתים הרי זה אסור לאכול מצה בלילי הפסח, ואם אכל חייב משום שבועת ביטוי, ואין זה שבועת שוא שהרי לא נשבע שלא יאכל מצה

בלילי הפסח אלא כלל עתים שאכילת מצה בהם רשות עם עת שאכילת מצה בו מצוה, ומתוך שחלה השבועה על שאר הימים חלה על ליל הפסח.

ונראה מדבריו שתירץ כהריצב"א שלא נשבע שלא יאכל מצה בליל פסח, ואח"כ כתב שחל עליו במיגו, שמתוך שחלה על שאר הימים חלה על ליל פסח. ומשמע לכאורה דלא כדברי רבי אלחנן שביאר שאין זה מדין מתוך אלא שממילא חל גם עליו אלא זה כן מדין מתוך וכו'.

והנה דנו האחרונים האם בשבועה לבטל המצוה הוי חסרון בחלות השבועה שאינה יכולה לחול באופן שיבטל מצוה או שחסר במעשה השבועה, שאינו יכול כלל להישבע שבועה כזאת (שיעורי רבי דוד, נדרים טז: אות ל) וכלשון הראשונים שמושבע ועומד (רמב"ן במלחמות בסוף פירקין) ומשועבד לשבועת סיני ולא כל כמיניה לישבע על מה שהוא מצווה לעשותו.

ונראה דזהו כוונת הרמב"ם שכתב דאין זה שבועת שוא שהרי לא נשבע שלא יאכל מצה בליל פסח ולכן אין חסרון במעשה השבועה דהא בפיו לא התייחס במסוים לאכילת מצה של מצוה אלא דסוף סוף איך תחול השבועה כשעל ידה תבטל המצוה. ועל זה קאמר דהיות ושבועתו היא שבועה וחלה השבועה על שאר הימים אז מתוך שחלה עליהם חלה גם על ליל פסח. והיינו דכשאין חסרון במעשה השבועה תוכל לחול ע"י כולל. ולפי"ז יתכן שזהו גם ביאור דברי הריצב"א שבהזכיר נבילה לא חלה השבועה כי אינו מעשה שבועה בכלל משא"כ בירושלמי שלא הזכיר מצה של ליל פסח הוי מעשה שבועה ובכה"ג יכולה לחול בכולל.

והנה בחי' הגרי"ז (נזיר ג) ביאר דבדין של מיחל הוא לחפצי שמים (שאינן שבועה חלה לבטל מצוה) נאמר דחפצי שמים ומצות מופקעין מלחול עליהם כל האיסורין הבאים מחמת איסור פיו, ולכן אין זה דין דוקא בשבועה אלא גם בנזירות יש ס"ד בגמ' שלא חלה לאסור יין של מצוה. והקשה בחי' רבי שמואל (נדרים סי' י אות ד) דא"כ לא מובן איך חלה השבועה בכולל הרי במצות יש הפקעה מחלות השבועות.

ולפי הנ"ל היה א"ל דיש הפקעה רק כלפי אמירתו שאינו יכול להישבע ולאסור מצוה אבל אם נשבע באופן שאין אמירה מפורשת וחלה השבועה אז מצי' השבועה לחול גם על המצוה וכמו שנתבאר ברמב"ם. אלא דעדיין יהיה קשה מנזיר ששם הרי אוסר על עצמו כל יין ואינו אומר בפירוש שאוסר יין של מצוה. ועוד דהגרי"ז אמר (שיעורי הגר"א י) שאפי' אם השבועה תחול, המצוה תהיה מופקעת מהאיסור, וצ"ע.

והנה בביאור תירוץ הר"י יש להעיר דלשון התוס' היא דודאי שב ואל תעשה כדאיירי הכא וכו'. כאן איירי שנשבע לאכול נבילה, וכוונת התוס' בשב ואל תעשה היינו שביטול השבועה הוא בשב ואל תעשה. ואילו בתוס' הראשון הלשון היא שאני התם (במצה) דשב ואל תעשה אבל בקום ועבור לאכול נבילות לא חייל אפי' בכולל. ולפי דבריו בנבילה הוי בקום ועשה והיינו שקיום השבועה הוא בקום ועשה שאם יקיים שבועתו הרי יאכל נבילה, ובכה"ג לא חל. וכן מפורש בחי' הריטב"א דהכא שנשבע לאכול נבילה אי מקיים שבועתו מבטל ל"ת בקום ועשה הילכך מוטב שלא תחול שבועתו ויבטלה בשב ואל תעשה. ובהכרח גם כוונת התוס' לאותו חילוק אלא שניסחו זאת בצורה הפוכה, דבנבילה כשלא יקיים השבועה יהיה בשב ואל תעשה וזה עדיף מאשר יבטל המצוה בקום ועשה.

ובשיטת הר"י דין במחנה אפרים (הל' שבועות סי' ח) האם בנבילה השבועה לא חלה כלל מחמת שזה מבטל המצוה או שהשבועה חלה רק אומרים לו שלא יאכל ולא יקיים שבועתו כי צריך הוא להיות בשב ואל תעשה ולא לעבור בידים על האיסור של נבילה. וכן מבואר במאירי שכתב (בדף כה) דאומרים לו עמוד בעצמך שלא לקיים את המצוה עד שתשאל על השבועה. ותהיה בזה נפק"מ אי נחשב שבועת שוא כי אם לא חלה כלל הוי שבועת שוא וילקה ואם חלה רק שאומרים לו לא לקיימה לא הוי שבועת שוא.

והוכיח בחי' רבי שמואל (נדרים סי' י אות ה) מסוגיין שאינה חלה כלל דהא אמרינן שהשבועה לא לאכול נבילות לא חשיבא איתא בלאו והן כי אינו יכול להישבע לאכול נבילות ואפי' בכולל. ואי נימא דהשבועה חלה רק שבפועל אומרים לו שלא יקיימה אמאי חשיב ליתא בהן הרי השבועה חלה גם בהן, ומה איכפת לן שבפועל לא יוכל לקיימה. וע"כ דלא חלה השבועה כלל. וכן כתב בחי' הרמב"ן דאינה חלה שאין מאכילין לאדם בידים דבר האסור לו, וכיון שכן משעת שבועה יצאת לשוא וליתא בהן.